

Podzemná štruktúra v Urkeši

Tibor Sedláček

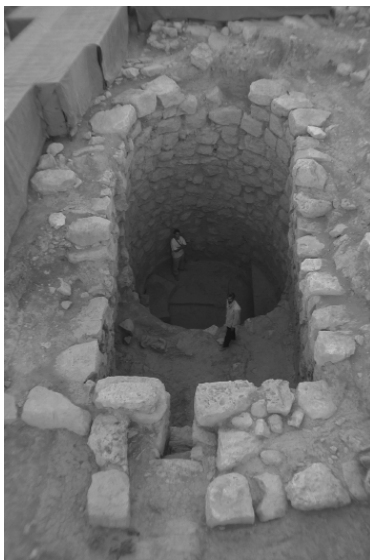
Úvod

V roku 1934 určil lokalitu Tell Mozan britský asyrológ Max E. L. Mallowan ako rímsku, no nesprávne. Hĺbkové archeologické práce na území začali v roku 1984 manželia Giorgio Buccellati a Marilyn Kelly-Buccellatiová, ktorým sa onedlho na základe pozoruhodných objavov podarilo túto dlhotrvajúcu mienku vyvrátiť. Čoskoro po zahájení výskumu bol totiž objavený veľký chrám, ktorého datovanie na základe keramiky a pečatných odtlačkov spadá do polovice 3. tisícročia pred n. l.¹ Pomerne masívna mestská hradba bola zase datovaná do roku 2600 pred n. l.² Išlo o evidentné dôkazy, že osídlenie je omnoho staršie, navyše, neskôr sa podarilo identifikovať lokalitu so starovekým Urkešom, jedným z najvýznamnejších churritských centier 3. tisícročia pred n. l. Mestské centrum sa rozprestieralo na území tzv. cháburnského trojuholníka, v dnešnej severovýchodnej Sýrii, a z mytológie je známe ako rezidencia a istotne aj kultové miesto churritského boha Kumarbiho.

Cieľom štúdie je zamerať sa na podzemnú štruktúru, ktorá bola na lokalite Tell Mozan objavená. Po deskripcii bude zakomponovaná do širšieho kultúrno-historického kontextu starovekého Predného východu z hľadiska jej funkcie. V tejto súvislosti bude poukázané na spoločné znaky s niektorými textovými prameňmi z neskoršieho obdobia. Súčasťou postupu je aj predloženie niekoľkých hypotéz, z dôvodu priestorového obmedzenia však budú zmienené len rámcovo.

Urkešská šachta

Samotná štruktúra bola objavená počas výskumnej sezóny v roku 1999, v tesnej blízkosti južne od vonkajšej palácovej steny. Skonstruovaná bola z hrubo opracovaných kamenných blokov a celá je umiestnená pod úrovňou zeme. Pozostáva z hlbokaj kruhovej komory a zo štvorcovej predkomory, tá však bola pristavaná neskôr, čiastočným odstránením kamennej steny na západnej strane kruhu.³ Na túto svetovú stranu je orientovaný aj vstup do predkomory, ktorý je vybavený úzkymi strmými schodmi. Je možné, že pred odstránením kamenného valu, kvôli výstavbe predkomory, bolo aj v západnej časti okruhu schodište, no v jeho odkrytej časti nie je zachované.⁴ Do kruhovej šachty sa zrejme vstupovalo prostredníctvom rebríka.⁵ Pri meraní vrchnej časti

Urkešská podzemná štruktúra

¹ Buccellati – Kelly-Buccellati 2001a, 19–20. K chrámu v Urkeši pozri napr. Buccellati 1998; Buccellati – Kelly-Buccellati 2009.

² Buccellati – Kelly-Buccellati 2001a, 20.

³ Kelly-Buccellati 2002, 133, 134; 2005, 61.

⁴ Kelly-Buccellati 2002, 133; 2005, 61.

⁵ Kelly-Buccellati 2002, 134; Collins 2004, 54.

zachovalých múrov má šachta, vrátane kruhovej a štvorcovej časti, dĺžku 7,5 m, šírka kruhovej komory je v priemere pri jej vrchole asi 4 m a jej hĺbka činí takmer 6 m.⁶ Šachta bola pôvodne vybavená klenutou strechou, čo dokazuje uloženie vrchných kamenných blokov.⁷ Objavená keramika naznačuje pomerne dlhodobé využívanie štruktúry,⁸ pričom hlavný časový úsek spadá medzi roky 2300 až 2100 pred n. l.⁹ Podľa Buccellatiho a Kelly-Buccellatiovej existovala otvorená šachta minimálne od roku 2400 pred n. l., je však veľmi pravdepodobné, že siaha do oveľa skoršieho obdobia,¹⁰ možno až na začiatok 3. tisícročia pred n. l.¹¹

Už od svojho objavenia uviedla urkešská štruktúra bádateľov do polemík. Potenciálna možnosť, že by mohlo ísť o hrobku, bola zamietnutá. Nenachádzali sa tu žiadne ľudské kosti a ani nálezy v šachte neboli typu, ktoré sa bežne v hrobkách nachádzajú. Okrem toho, rozloženie nálezov, ako aj pravidelne opakujúce sa navrstvovanie, nie je charakteristické pre hrobkový depozit.¹² Hypotéza, podľa ktorej by šachta mohla predstavovať *bīt mātim*, teda miesto, kde panovník a jeho manželka prinášali svojim predkom rituálny pokrm (*kispum*), bola rovnako zamietnutá z dôvodu absencie ľudských kostí.¹³ Objavili sa tiež možnosti, že by mohlo ísť o studňu alebo ľadovňu (*ice-house*), no aj tieto možnosti boli vylúčené.¹⁴

Ľudské kosti sa síce nenašli, no na druhej strane bolo objavené veľké množstvo zvieracích kostí. Kosti prasiatok patria medzi najpočetnejšie, no väčšie množstvo je aj zo šteniat. Ďalšie druhy kostených pozostatkov pochádzajú zo somárov, oviec a kôz. Všetky tieto

Model prasacej hlavy

nálezy boli situované v kruhovej komore a boli uložené v jednotlivých stratigrafických úrovniach, pričom je badateľná ich kontinuita naprieč vrstvami.¹⁵

Okrem zvieracích pozostatkov sa v šachte nachádzali aj rôzne artefakty. V jednej z vrstiev sa našla antropomorfná nádoba nahej ženy, ktorá mala vlasy zapletené do vrkočov. Nachádzala sa tu aj nádoba v tvare prasacej hlavy, figurína psa, strieborné prstene, medené a bronzové svorky,

Nádoba nahej ženy

obsidiánová čepel' a tiež zvieracie hlinené figuríny.¹⁶ Za zmienku stojí aj fragment pečate, ktorý tu bol nájdený. Je na ňom znázornené sediace božstvo, ktoré bolo identifikované ako mezopotámsky solárny boh Šamaš.¹⁷

⁶ Kelly-Buccellati 2002, 133; 2005, 61; Collins 2004, 54.

⁷ Kelly-Buccellati 2002, 133, 140.

⁸ Zo stratigrafického hľadiska je to Fáza 2 až 4. Fáza 5 už dokladá, že štruktúra sa prestala používať (Kelly-Buccellati 2002, 133, 134; 2005, 61). K jednotlivým fázam pozri Buccellati – Kelly-Buccellati 2004, 20–29.

⁹ Kelly-Buccellati 2002, 133; 2005, 61; pozri tiež Collins 2004, 54.

¹⁰ Buccellati – Kelly-Buccellati 2005, 65.

¹¹ Buccellati – Kelly-Buccellati 2009, 39.

¹² Buccellati – Kelly-Buccellati 2005, 65; Kelly-Buccellati 2002, 131.

¹³ Buccellati – Kelly-Buccellati 2005, 65.

¹⁴ Buccellati – Kelly-Buccellati 2005, 65.

¹⁵ K bližšej archeozoologickej analýze podzemnej štruktúry v Urkeši pozri Kelly-Buccellati 2005.

¹⁶ Lawler 2008, 50.

¹⁷ Buccellati – Kelly-Buccellati 2001c, 72; Kelly-Buccellati 2002, 135–136; pozri tiež Lawler 2008, 50.

Prostřednictvím nálezů, a zároveň viacerých indicií, prišli Buccellatiovcí k záveru, ktorý sa zatiaľ javí ako najpravdepodobnejší, že podzemná štruktúra v Urkeši predstavuje rituálne miesto *āpi*¹⁸ (resp. *ābi*), ktorého zmienky pochádzajú z churritsko-chetitských textov z 2. tisícročia pred n. l.¹⁹ Obaja bádatelia si však uvedomujú, že pre takéto tvrdenie nie sú v súčasnosti k dispozícii nevyvrátiteľné dôkazy. Za jeden z hlavných problémov považujeme absenciu písomných prameňov, ktoré by priamo spájali šachtu v Urkeši s *āpi*. Texty zamerané na takéto rituály pochádzajú totiž z oveľa neskoršieho obdobia, no aj napriek tomu sa prikláňam k bádateľom, ktorí vnímajú podzemnú štruktúru ako *āpi*. Opačný názor zastáva Piotr Michalowski s tvrdením, že urkešská šachta mohla predstavovať čokoľvek – napr. studňu, kde sa topili zvieratá. Ďalej považuje za veľmi sporné, robiť závery ohľadne štruktúry na základe textov o tisíc rokov mladších.²⁰

Rituály tohto typu fungovali na báze mágie a slúžili pre komunikáciu s podsvetnou/chtonickou sférou. Medzi hlavné dôvody takéhoto konania patrila snaha nadviazať kontakt s podsvetnými božstvami za účelom odstránenia negatívnych aspektov, resp. zla, ktoré sa dotýkali jednotlivca či spoločnosti. V neposlednom rade išlo aj o garantovanie plodnosti.

Nasledujúce časti práce budú venované jednotlivým nálezom a argumentom spájajúcim šachtu s rituálnymi textami podrobnejšie, no najskôr je potrebné poukázať na niektoré kľúčové rituály *āpi*, tak ako sú zaznamenané v chetitských archívoch.

Āpi v churritsko-chetitských textových prameňoch

Samotné rituálne texty boli objavené na lokalite Boğazköy v Turecku, kde sa v staroveku rozprestieral Chattušaš, hlavné mesto chetitského politického celku. Texty nábožensko-mytologického charakteru majú zo súboru všetkých objavených prameňov početné zastúpenie a pochádzajú zo 14. až 13. storočia pred n. l. Medzi korpus prameňov patria aj zmienené churritsko-chetitské rituály; nižšie sú uvedené niektoré z nich. Je nutné upozorniť na variabilitu textov, keďže reprezentujú značne dlhé časové rozpätie, počas ktorého boli rituály vykonávané. V tomto smere určite zohralo úlohu aj ich geografické rozšírenie.²¹

1. Chantitaššuin rituál

When it becomes night, the „lord of the word“ digs up the earth (in the area of) the wooden bolt [...]. He takes a piglet, and slits its throat downward into the pit (*hattsšar*), letting its blood flow downward. ...

They bring (the images of) the former deities. They take [...] there. Let them go and [in] the pit (*āpi*-) let them plead with the Sun Goddess of the Earth, so that whatever (sin) I have done let the gods forgive it for me.²²

Nad jamou, ktorá je vykopaná v noci, sa podreže krk prasiatku, a krv musí následne stekať priamo do diery. Svoju úlohu tu zohrávajú podobizne primordiálnych bohov, ktorí majú odovzdať posolstvo prosebníka Bohyni podsvetného slnka (resp. Slnčnej bohyni

¹⁸ Zdá sa, že churritský termín *āpi* používali starovekí pisári v spojitosti s obeťami jahniat a vtákov, zatiaľ čo chetitský pojem *hattsšar* mohol byť vyčlenený pre obeť prasiatok (Collins 2004, 54, pozn. 1; 2006, 175–176, pozn. 58). Používali sa aj výrazy ako *patteššar*, *wappu*, prípadne termín zapisovaný sumerogramom ARÁH. Harry A. Hoffner 1967 spája termín *āpi* s hebrejským *’ōb* Brian B. Schmidt (1994, 151-154) z lingvistického hľadiska s takovýmto predpokladom nesúhlasí. Ďalšou možnosťou je derivácia termínu *āpi* (s inými jeho podobami – *abu*, *’eb*, *’ob*, AB.LÁL) zo sumerského AB (Puhvel 1984, 101).

¹⁹ Pozri napr. Kelly-Buccellati 2002, obzvlášť 139–143; 2005, 64; Buccellati – Kelly-Buccellati 2004, obzvlášť 20–39; 2005, obzvlášť 37–38; 2007, 142, 147, 149; Buccellati 2005, 5–6, 10–11.

²⁰ Lawler 2008, 50.

²¹ Kelly-Buccellati 2002, 141.

²² KBo 11.14 iii 6–10, 28–31 (podľa Collins 2002, 233, text 11). Porov. KBo 11.14 iii 28–31 (Hoffner 1967, 390–391, text 4).

zeme/podsvetia). Nie je náhoda, že rituál prebieha v noci, keď slnko zapadlo²³ a prekonáva cestu v podsveť.²⁴ Prosebník prináša obeť prasacej krvi pre bohyňu a rituálnou cestou žiada o odpustenie hriechu. Dôvodom participácie primordiálnych božstiev je ich chthonická charakteristika. Sú to prastaré božské bytosti, ktoré v dávnej minulosti stratili svoje vládnuce miesto v panteóne, keď boli detronizované uranickými bohmi, a prebývajú v podsveť. Sú typickým elementom churritskej vrstvy chetitských predstáv.²⁵

2. Rituál Maštyg z Kizvatny proti rodinnej hádky

The old woman takes a piglet and lifts it over them (the patient) and says as follows, „It is fattened with grass (and) barley and as this one does not now see the sky and will not see the again the (other) piglets, let these offerants in the same way not see the evil curses. § They wave the piglet (over) them. Then they kill it and dig the earth and place the piglet down. They place sweet bread down also and they pour wine. Then they fill (it) over (with) earth“.²⁶

Starena v tomto rituáli vezme prasiatko a vyzdvihne ho nad žiadateľov obradu. Podstatné je magické zariekavanie stareny, ktorá chce homeopatickou mágiou zamedziť zhubným kliatbam, aby neohrozovali žiadateľov; ako obetované prasiatko už neuvidí nebesa a iné prasiatka, nech rovnako žiadatelia neuvidia, resp. nezažijú kliatby. Potom vykopú jamu, prasiatko zabijú, umiestnia ho do jamy, kam nasmerujú aj obeť sladkého chleba a vykonajú libáciu vína.

3. Churritsko-chetitský rituál a zaklínadlo

Fat bread is made. [I] throw the fat bread in[to] a hole (*pateššar*). Then the[y] cut off the female genitals of a pig [and I throw them] down secretly.²⁷

V tomto prípade je do jamy vhozený chlieb a odrezané genitálie prasnice. V texte je uvedené, že tieto úkony sú vykonané utajene. Zmienka o obetovaní „hrubého chleba“ a hlavné obeta pohľavného orgánu samice prasaťa naznačuje, že ide o rituál, ktorý ma garantovať plodnosť.

4. Rituál k založeniu nového chrámu pre bohyňu noci

When at night on the second day (of the ritual) a star comes out (lit. leaps), the officiant comes to the temple and bows to the deity. They take the two daggers that were made along with the (statue of) the new deity and (with them) dig a pit (*āpi*) for the deity in front of the table. They offer one sheep to the deity for *enumaššiya* and slit its throat downward into the pit (*hateššar*). However, there is no [pulling] from the wall. The table (that) had been built they remove(?). They bloody the golden (image of the) deity, the wall and all the implements of the new [dei]ty. Then the [ne]w deity and the temple are pure. But the fat is burned up. No one eats it.²⁸

V noci počas druhého rituálneho dňa sa čaká na východ hviezdy. Potom, čo sa kňaz dostaví do chrámu, pokloní sa božstvu. S dvoma dýkami vykope jamu, vezme ovcu a podreže jej klesajúc do jamy krk. Krvou je potrebný idol, stena a všetky náčinia božstva. Až potom sú nové božstvo a chrám čisté. Tuk z obetovanej ovce musí byť spálený a nikto ho nesmie jesť.

Spoločné znaky urkešskej štruktúry s churritsko-chetitskými textami

Medzi vyššie uvedené iniciácie, ktorými je možné argumentovať, a ktoré sú rozdelené do štyroch väčších skupín (v zátvorkách 1 až 4), patrí (1) veľké množstvo kostí situovaných v štruktúre počas dlhého historického obdobia. Týka sa to primárne prasacích kostí (pozri vyššie, rituálne texty 1, 2, 3), pretože práve tie sú často uvádzané v churritsko-chetitských

²³ Rituály sa mohli vykonávať aj pri západe slnka, prípadne počas bríeždenia.

²⁴ Ide o všeobecne rozšírený mytologicko-kozmologický motív, ktorý je typický aj v chetitskom areáli, kde Bohyňa podsvetného slnka figuruje. V dôsledku identifikačných tendencií bola neskôr stotožňovaná s churritskou Allani, či mezopotámskou Ereškigal, keďže obidve boli taktiež podsvetnými bohyňami.

²⁵ Hoffner 1998b, 193; pozri tiež Wilhelm 1989, 56. K božstvám tejto kategórie pozri Archi 1990, 114–129. Spoločne s Bohyňou podsvetného slnka sú primordiálni bohovia v počte deväť uvedení v rituáli KUB 7.41 (Collins 2002, 227, text 2).

²⁶ 2Maštygga ii 45–54 (podľa Collins 2002, 232, text 10). Porov. KBo 2.3 i 55 až ii 5 (Goetze 1969, 351).

²⁷ KUB 12.44 iii 16–19 (podľa Collins 2002, 232, text 8).

²⁸ KUB 29.4+ (podľa Collins 2002, 228, text 3). Porov. KUB 29.4 iv 31–36 (Hoffner 1967, 389, text 1).

textoch zmieňujúce rituály *āpi*.²⁹ Avšak aj kosti oviec³⁰ (pozri vyššie, rituálny text 4), špeciálne jahniat³¹ a kôz,³² sú v týchto rituáloch doložené. Súvis je určite možný nájsť aj v prípade časti keramickej nádoby v tvare prasacej hlavy, ktorá bola v šachte objavená.³³ Je možné, že nádoba figurovala v takýchto rituáloch.³⁴ Figurína psa by taktiež mohla potvrdzovať analogický kult. Prasiatka a šteňatá boli predovšetkým efektívnymi purifikačnými nástrojmi, zatiaľ čo dospelé prasatá, obzvlášť prasnice, boli využívané pri rituáloch plodnosti.³⁵ Tak ako mláďatá prasiat, aj mláďatá psov boli považované za nečisté.³⁶ Medzi zvieracie obete pre podsvetné božstvá, ktoré však z Urkeša nie sú doložené, patrili aj vtáky.³⁷

(2) Antropomorfná nádoba ženy mohla byť takisto využívaná pri podsvetných rituáloch. Jej veľké uši a zdeformované ústa môžu naznačovať pasáže v rituáloch, kedy je potrebné počuť mŕtvych. Navyše, reč mŕtvych je ťažko zrozumiteľná, lebo sa podobá štebotaniu vtákov.³⁸

Vo viacerých churritsko-chetitských rituálnych textoch je striebro evidentne uprednostňované pred zlatom, meďou, železom, cinom alebo olovom.³⁹ V tejto súvislosti Hoffner zmieňuje aj európske povery, ktoré sú založené na tom, že vlnoklaka a rôzne fantastické monštrá je možné zabiť len strieborným nožom alebo striebornou guľkou.⁴⁰ Nevylučujem, že preferovanie striebra a objektov vyrobených zo striebra, by mohlo súvisieť s uložením tohto kovu v zemi, a teda, že aj strieborné prstene z Urkeša mohli byť obetou pre podsvetnú sféru.⁴¹

Medené a bronzové svorky, ktoré boli v urkešskej štruktúre objavené, sú tak isto zmieňované v obdobných rituáloch⁴² a zaiste plnili svoju dôležitú úlohu. Na území chetitskej svätyne Yazilikaya bola objavená šachta s pozostatkami prasiatka a medzi kosťami sa stále nachádzali svorky, ktoré boli vrazené do zeme. Podľa Billie Jean Collinsovej bolo prasiatko priklincované, aby bolo zneškodnené potom, čo absorbuje nečistoty v purifikačnom rituáli, a zároveň mohlo slúžiť ako obeta pre chtonické božstvá.⁴³

Čo sa týka urkešskej pečate, na ktorom je vyobrazený solárny boh Šamaš, môžeme sa len domnievať, či má tento artefakt súvis s chtonickým aspektom slnka, keď absolvuje svoj

²⁹ Kelly-Buccellati 2005, 64. Pozri Buccellati-Kelly-Buccellati 2001, 71-72. Kelly-Buccellati, 2002, 135.

³⁰ Pozri KUB 55.45 + Bo 69/142 ii 1–23 s duplikátom Bo 3916 + KUB 12.20 : 11–18 (Collins 2002, 229, text 4); KUB 10.63 i 17–28 (Hoffner 1967, 391, text 5; Collins 2002, 231, text 6).

³¹ Pozri KUB 7.41 (Collins 2002, 227, text 2).

³² Pozri KUB 55.45 + Bo 69/142 ii 1–23 s duplikátom Bo 3916 + KUB 12.20 : 11–18 (Collins 2002, 229, text 4). V tomto prípade ide o obeť capa.

³³ Pozri Buccellati – Kelly-Buccellati 2004, 36–39.

³⁴ Kelly-Buccellati 2005, 64.

³⁵ Collins 2002, 232; 2004, 55–56.

³⁶ Collins 2004, 56.

³⁷ Pozri KUB 15.31 ii 6–26 (Collins 2002, 227, text 1; Hoffner 1967, 390, text 3).

³⁸ Kelly-Buccellati 2002, 140–141. K rituálu, pri ktorých je do jamy vložené strieborné ucho, pozri KUB 15.31 ii 6–26 (Hoffner 1967, 390, text 3; Collins 2002, 227, text 1); KBo 2.9 iv 9–16 (Hoffner 1967, 391–392 text 7).

³⁹ Hoffner 1967, 395; Kelly-Buccellati 2002, 139.

⁴⁰ Hoffner 1967, 395. K rituálu, v ktorých vystupuje striebro ako obetný dar, pozri KUB 15.31 ii 6–26 (Hoffner 1967, 390, text 3; Collins 2002, 227, text 1); KUB 7.41 (Collins 2002, 227, text 2). Porov. KUB 7.41++, iii 13–20 (Hoffner 1967, 391, text 6). V prvom rituáli figuruje strieborný rebrík, aby mohli podsvetné božstvá pri zvolávaní vystúpiť. Za zmienku stojí rebrík, ktorým sa pravdepodobne vstupovalo a vystupovalo v rámci šachty v Urkeši (pozri vyššie).

⁴¹ Aj v churritskej mytologickej skladbe „Spev o Striebre“, ktorá je súčasťou tzv. cyklu o Kumarbim, figuruje personifikované striebro, ktoré disponuje značne negatívnu až chtonickou charakteristikou. K prekladu mýtu pozri Hoffner 1998a, 48–50. K analýze chtonickej charakteristiky Striebra v mýte pozri Sedláček 2011, 27–28.

⁴² Pozri KUB 17.28 i 1–24 (Collins 2002, 234, text 13).

⁴³ Collins 2002, 235.

púť cez podsvetie (pozri vyššie). Situovanie pečatného fragmentu v šachte by tomu mohlo nasvedčovať.

Veľmi často slúžili ako obety chlieb, olej, víno, pivo, med, mlieko, voda, zrnó, prípadne kozmetický olej. Nevylučoval by som preto tieto komodity z urkeškého obetného zoznamu. Práve rôzne druhy zrna boli v štruktúre objavené.⁴⁴

(3) Inou závažnou indíciou, nemenej významnou, je palác v Urkeši.⁴⁵ Ako už bolo zmienené, bol situovaný severne, doslova v tesnej blízkosti k podzemnej štruktúre. Zaujímavým faktom je, že palác bol postavený po boku už predtým existujúcej šachty, keďže južná stena oficiálneho krídla je situovaná s odstupom, aby sa šachte prispôbila.⁴⁶ Budovateľom paláca bol urkešký vládca Tupkiš (asi 2250 pred n. l.), ktorého meno je zaznamenané na pečatných odtlačkoch. Takéto stavebné plánovanie jednoznačne dokazuje dôležitosť šachty. Z neskorších churritsko-chetitiských textov vyplýva, že panovník a jeho manželka významne participovali pri rituáloch *āpi*.⁴⁷ Obzvlášť zaujímavý je novoasýrsky (10.–7. storočie pred n. l.) rituál, kde sa panovník zúčastňuje obradu, po ktorom sa sklóni, pobožká zem a odoberie sa priamo späť do paláca.⁴⁸ Aj keď ide o rituál z 1. tisícročia pred n. l. a medzi urkešskou šachtou a zmieneným textom je veľmi dlhé časové obdobie, je text prínosom. V texte je totiž naznačená úzka spojitosť medzi *āpi* a palácom prostredníctvom osoby vládcu.⁴⁹ Lokalizácia šachty v Urkeši naznačuje, že pri rituáloch teda mohli participovať miestni panovníci, ich manželky, prípadne členovia panovníckej rodiny.⁵⁰ Domnievam sa, že práve angažovanie panovníckeho dvora by mohlo vysvetľovať veľkoleposť štruktúry.⁵¹

S palácom súvisí aj platforma, ktorá bola vybudovaná a spojená s palácovou južnou stenou, západnejšie od oficiálneho krídla. Podobne ako šachta, aj platforma bola vybudovaná ešte pred palácom. V palácovej stene bola skonštruovaná dlhá plytká nika a dovnútra platformy bola zakomponovaná kamenná drenáž. Nie je vylúčené, že podzemná štruktúra a platforma boli súčasťou jedného rituálneho komplexu v tesnej blízkosti paláca.⁵² Kelly-Buccellatiová predložila hypotézu, že platforma v Urkeši bola svojou funkciou podobná fenoménu ^dKASKAL.KUR,⁵³ ktorý bol akouśi rituálnou cestou do podsvetnej sféry, a bola spojená s rituálmi odohrávajúcimi sa v ^d*āpi*.⁵⁴

⁴⁴ Kelly-Buccellati 2002, 140.

⁴⁵ K palácu v Urkeši pozri Buccellati 1998; 2005; Buccellati – Kelly-Buccellati 1997, 89–91; 2000; 2001b; 2001c; 2004, 14–19.

⁴⁶ Kelly-Buccellati 2002, 131, 142; 2005, 64.

⁴⁷ Pozri KUB 10.63 i 17–28 (Hoffner 1967, 391, text 5; Collins 2002, 231, text 6); KUB 55.45 + Bo 69/142 ii 1–23 s duplikátom Bo 3916 + KUB 12.20 : 11–18 (Collins 2002, 229, text 4); KUB 15.35 + KBo 2.9 (Collins 2002, 230, text 5; Hoffner 1967, 391–392, text 7).

⁴⁸ Pozri KAR 146 (Hoffner 1967, 392, text 9 [zhmutie priebehu rituálu]).

⁴⁹ Aj zo sýrskej Ebly je v troch textoch doložená zmienka o *āpi* (*a-ba-i*). Ide o purifikačný rituál idolu bohyne, ktorá je spojená s podsvetím, panovníkom a jeho manželkou v deň intronizácie, aj s mauzóleom zosnulých vládcov Ebly. Súčasťou rituálu je otvorenie dverí tejto bohyne, cez ktoré následne mohli vystúpiť podsvetné entity (Kelly-Buccellati 2005, 66).

⁵⁰ Rovnaký názor zastávajú aj Buccellatiovci (Kelly-Buccellati 2002, 139; Buccellati – Kelly-Buccellati 2007, 142).

⁵¹ Kelly-Buccellatiová (2002, 141) ako dôvod monumentálnosti uviedla, že šachta bola medzi churritskými mestami 3. tisícročia pred n. l. unikát.

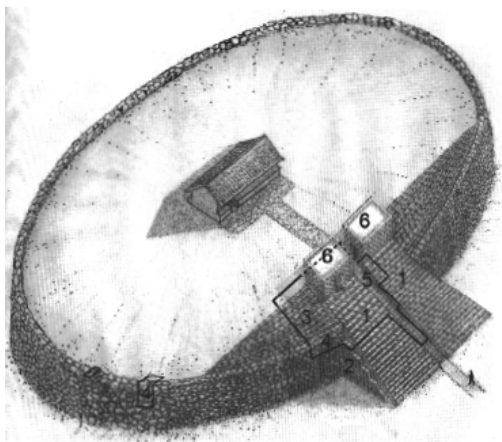
⁵² Kelly-Buccellati 2002, 142; Collins 2004, 56.

⁵³ Pozri tiež Buccellati 2005, 10, 11.

⁵⁴ Kelly-Buccellati 2002, 143. Autorka sa tu ďalej zmieňuje o komore s nápisom, ktorá bola objavená v oblasti Südburg na území mesta Chattušaš. Pred reliéfom Boha slnka bola vo vnútri komory na jej konci vyhlbená plytká jama. Záverečná časť nápisu odkazuje na fenomén ^dKASKAL.KUR, ktorý sa v iných textoch spája s vodou, prípadne s prírodnými prameňmi miznúcimi v zemi (Kelly-Buccellati 2002, 143, pozri tiež pozn. 45–48 s odkazmi na ďalšiu literatúru).

Nergalov/Kumarbiho chrám v Urkeši

(4) Funkcia šachty v Urkeši by mohla byť podložená aj ďalším argumentom súvisiacim s tamajším chrámom. Zsvätený bol mezopotámskemu bohovi Nergalovi, bohovi podsvetia *par excellence*. Zrejme to je z tzv. Levieho textu, ktorý informuje o postavení chrámu pre Nergala v meste Urkeš panovníkom Tiš-atalom (asi 2100 pred n. l.).⁵⁵ Pod týmto teonymom by sme mohli rozumieť churritského boha Kumarbiho, k čomu sa prikláňajú aj Buccellati a Kelly-Buccellatiová.⁵⁶ Znamenalo by to, že Kumarbi bol v klinovom písme *len* zapisovaný ideogramom (^dKIŠ.GAL), ktorým bolo pôvodne zapisované meno boha Nergala. Podobné výpožičky neboli na starovekom Prednom východe ničím výnimočným, čo bolo spôsobené mezopotámskou písarskou tradíciou a významným kultúrnym vplyvom z Mezopotámie do okolitých regiónov. Vplyvy sa týkali, samozrejme, aj písomného systému. Nergalovi postavil chrám tiež iný urkešský vládca, ktorým bol Atal-šen (asi 2100 pred n. l.). Atal-šenov stavebný počín je zaznamenaný na tzv. Samarskej tabuľke.⁵⁷ Aj v tomto prípade sa za teonymom mezopotámskeho boha môže ukrývať Kumarbi.⁵⁸

Urkešský chrám

Ak pripustíme identifikáciu obidvoch bohov, otázka znie, na akom základe došlo k ich stotožneniu? Ponúkam nasledujúci komentár: (a) Boh, ktorý bol identifikovaný s Nergalom, musel v Urkeši sídliť. Z churritskej mytológie je známe, že Kumarbi mal rezidenciu v tomto meste,⁵⁹ tzn., že v bol s veľkou pravdepodobnosťou hlavným bohom, prípadne minimálne jedným z hlavných bohov mesta Urkeš. (b) Spoločným menovateľom musela byť *a priori*

⁵⁵ K prekladu a analýze textu pozri Wilhelm 1989, 11; 1998; Frayne 1997, 462–464; Salvini 1998, 106–107; Buccellati – Kelly-Buccellati 2009, 58–62.

⁵⁶ Pozri napr. Buccellati 2005, 10; Buccellati – Kelly-Buccellati 2005, 42; 2007, 142–143, 149; 2009, 62–63, 67. Podobne Alfonso Archi (2002, 21) predpokladá za teonymom Nergal churritského boha, žiadneho konkrétneho však nezmiňuje.

⁵⁷ K prekladu a analýze tabuľky pozri Frayne 1997, 461–462; Salvini 1998, 105–106; Buccellati – Kelly-Buccellati 2009, 63–64.

⁵⁸ Aj Buccellati a Kelly-Buccellatiová (2009, 64) pripúšťajú takúto možnosť.

⁵⁹ Dôkazom sú skladby „Spev o Striebre“ (pozri Hoffner 1998a, 49, §4.1) a „Spev o Ullikumim“ (pozri Hoffner 1998a, 57, §4), pričom v prvom mýte je priama zmienka o Urkeši ako Kumarbiho rezidencii.

ich chtonická/podsvetná charakteristika.⁶⁰ V prípade Kumarbiho je primárnym zdrojom pre takéto tvrdenie opäť mytologický cyklus o Kumarbim, kde sú rozpoznateľné dve rodové línie bohov vedúce proti sebe boj o vládu nad kozmom. Kumarbi zastáva chtonickú líniu a je v ostrom nepriateľstve voči bohovi Tešupovi, ktorý zase prináleží do línie uranickej. Chtonické/podsvetné až tricksterovské črty Kumarbiho a jeho potomkov tu sú tak explicitne zdôraznené.⁶¹

Buccellatiovcí vnímajú šachtu, palác, platformu a chrám ako akýsi sakrálny celok, keď sa Kelly-Buccellatiová zmienila: „...der Palast, die Plattform, die unterirdische Struktur und der Temple durch eine Ritualstraße miteinander verbunden“.⁶² Aj Buccellati spája Kumarbiho chrám s *āpi* a KASKAL.KUR (platformou) a dodáva: „We thus have a complex semiotic valence that accompanies a visually unique urban landscape“.⁶³ Na základe vyššie uvedeného teda predkladám nasledujúcu hypotézu: Ak bol skutočne zasvätený Kumarbimu urkešský chrám a spoločne so šachtou boli zložkou sakrálneho celku, nie je v súčasnosti možné vylúčiť bližšie nešpecifikovanú úlohu churritského boha v súvislosti s urkešskou štruktúrou. Okrem chtonickej esencie by tomu mohlo nasvedčovať jeho možné prepojenie na panovnícku dynastiu prostredníctvom symboliky leva.⁶⁴ Tiež je nutné vziať do úvahy Kumarbiho primárne postavenie v meste Urkeš, keďže bolo jeho rezidenciou. Na druhej strane, je možné oponovať napr. tvrdeniami, že nie sú k dispozícii texty, ktoré by vyslovne asociovali Kumarbiho s rituálnymi jamami, aj keď je uvedený v mytologických častiach niektorých textov spojených s *āpi*.⁶⁵ Alebo, že Kumarbi nie je klasifikovaný ako primordiálne božstvo,⁶⁶ bežne figurujúce v takýchto rituáloch. Obidve tvrdenia, samozrejme, môžu do určitej miery obstáť, no aj napriek tomu ponúkam niekoľko poznámok. Súčasná absencia takýchto textov ešte nevyučuje, že neboli v dávnej minulosti vyprodukované. Čo sa týka Kumarbiho zaradenia medzi primordiálnych bohov, nie sú o tom síce explicitne zmienky, no chtonická sféra jeho pôsobnosti v mytológii je jednoznačná. Začiatok cyklu o Kumarbim dokladá, že Kumarbi pôvodne vládol na nebesiach, ale neskoršie mýty z cyklu už naznačujú prevahu a víťazstvo Tešupa v rámci churritského panteónu.⁶⁷ Táto substitúcia *de facto* korešponduje s už vyššie zmieneným, a síce, že primordiálni bohovia, ktorí stratili popredné vládnuce miesto po zosadení uranicými bohmi, žijú v podsvetí. Churritský boh Kumarbi teda nemusel byť až tak vzdialený kategórii primordiálneho boha.

⁶⁰ Porov. Buccellati – Kelly-Buccellati 2009, 63.

⁶¹ K analýze chtonickej charakteristiky Kumarbiho a jeho línie a k uranicko-chtonickému antagonizmu v cykle pozri Sedláček 2011.

⁶² Kelly-Buccellati 2002, 142.

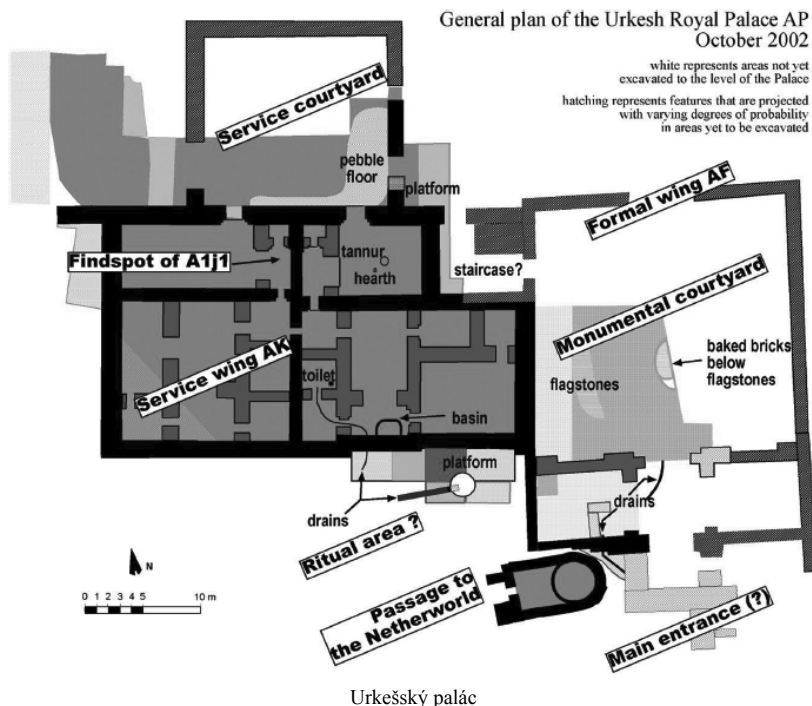
⁶³ Buccellati 2005, 10.

⁶⁴ V Urkeši bol pravdepodobne lev považovaný za dynastický emblém a panovník Tupkiš vyobrazený s levom sa spájal s levou mocou a božstvom, ktoré bolo levom symbolizované (Buccellati – Kelly-Buccellati 1997, 80, 84–85). Predpokladám, že bohom, ktorý bol symbolizovaný levom, mohol byť Kumarbi, no túto domnienku je zatiaľ nutné vnímať len v hypotetickej rovine.

⁶⁵ Kelly-Buccellati 2002, 137. K rituálnym textom pozri Archi 1990, 117–119.

⁶⁶ Archi 1990, 118.

⁶⁷ K prekladu mýtov tvoriacich cyklus pozri Hoffner 1998a, 40–65.

Záver

Je isté, že monumentálna podzemná štruktúra situovaná na lokalite Tell Mozan plnila nezanedbateľnú úlohu v rámci mesta. Objavené nálezy, ako zvieracie kosti a artefakty, značne korešpondujú s churritsko-chetitskými pramennými textami, v ktorých dochádza ku komunikácii s podsvetím. Keďže sú texty o stovky rokov mladšie, je nutné vziať do úvahy variabilitu rituálov v nich zaznamenaných, čo je možné pripísať na margo chronologického a geografického vývoja. Nemalo by byť preto prekvapením, keď vo všetkých znakoch urkešská šachta nekorešponduje s neskoršími prameňmi. Aj napriek absencii dokumentov týkajúcich sa Urkeša, ktoré by spájali šachtu s *āpi*, je možné, že tunajšia podzemná štruktúra plnila takúto funkciu. Zostáva len veriť, že v budúcnosti budú objavené ďalšie nálezy, ktoré túto hypotézu potvrdia.

Miestny palác bol projektovaný tak, aby sa jeho južné murivo štruktúre prispôbilo. Aj tento počín svedčí o význame šachty. Neskoršie rituálne texty zaznamenali účasť panovníkov a ich manželiek pri rituáloch tohto typu. Preto je možné, že tomu nebolo inak ani v churritskom mestskom centre.

Možnosť, podľa ktorej palác, štruktúra, platforma a chrám tvorili ideologický celok na sakrálnej báze, sa javí ako reálna. V prípade posledných troch objektov rezonuje ich funkcia spojená s podsvetnou sférou, čo by potom dopĺňalo aj božstvo, ktorému bol zasvätený urkešký chrám. Podľa viacerých indícií mohol byť týmto božstvom churritský Kumarbi zapisovaný ideogramom podsvetného boha Nergala. Kumarbi v mytológii disponuje chthonickou až negatívnou charakteristikou a okrem toho mal v Urkeši svoju rezidenciu. Ak

tomu tak bolo, mohol zohrávať bližšie neurčitú úlohu pri rituáloch v Urkeši, no v súčasnosti to nie je možné potvrdiť.

Skratky

Bo = Katalóg tabuliek z Boğazköy objavených v rokoch 1906–1912

KAR = Keilschrifttexte aus Assur

KBo = Keilschrifttexte aus Boghazköy

KUB = Keilschrifturkunden aus Boghazköy

[] = rekonštrukcia podľa inde sa opakujúceho miesta z dôvodu poškodenia textu

[...] = porušenie miesta v texte

... = nejasnosť zachovaného textu

() = text v okrúhlych zátvorkách je dodatok prekladateľa

(?) = neistý význam slova

Literatúra

Archi, Alfonso 1990: „The Names of the Primeval Gods“, in: *Orientalia* 59, 114–129.

Archi, Alfonso 2002: „Formation of the West Hurrian Pantheon: The Case of Išhara“, in: K. Aslıhan Yener – Harry A. Hoffner, Jr. (eds.), *Recent Developments in Hittite Archaeology and History: Papers in Memory of Hans G. Güterbock*, Winona Lake, Indiana, 21–34.

Buccellati, Giorgio 1998: „Urkesh as Tell Mozan: Profiles of the Ancient City“, in: Giorgio Buccellati – Marilyn Kelly-Buccellati (eds.), *Urkesh and the Hurrians: Studies in Honor of Lloyd Cotsen* [Urkesh/Mozan Studies, 3. Bibliotheca Mesopotamica, 26], Malibu, 11–34.

Buccellati, Giorgio 2005: „The Monumental Urban Complex at Urkesh: Report on the 16th Season of Excavations, July–September 2003“, in: David I. Owen – Gernot Wilhelm (eds.), *General Studies and Excavations at Nuzi*, 11/1 [Studies on the Civilization and Culture of Nuzi and the Hurrians, 15], Bethesda, Maryland, 3–28.

Buccellati, Giorgio – Kelly-Buccellati, Marilyn 1997: „Urkesh: The First Hurrian Capital“, in: *Biblical Archaeologist* 60/2, 77–96.

Buccellati, Giorgio – Kelly-Buccellati, Marilyn 2000: „The Royal Palace of Urkesh. Report on the 12th Season at Tell Mozan/Urkesh: Excavations in Area AA, June–October 1999“, in: *Mitteilungen der Deutschen Orient-Gesellschaft* 132, 133–183.

Buccellati, Giorgio – Kelly-Buccellati, Marilyn 2001a: „In Search of Hurrian Urkesh: City of Myth“, in: *Odysey* 4, 16–27.

Buccellati, Giorgio – Kelly-Buccellati, Marilyn 2001b: „The Royal Palace at Urkesh and the Daughter of Naram-Sin“, in: *Les annales archéologiques Arabes Syriennes: Revue d'archéologie et d'histoire* 44, 63–69.

Buccellati, Giorgio – Kelly-Buccellati, Marilyn 2001c: „Towards a Functional and Historical Definition of the Royal Palace AP at Urkesh. Report on the 12th Season at Tell Mozan/Urkesh: Excavations in Area AA, June–August 2000“, in: *Mitteilungen der Deutschen Orient-Gesellschaft* 133, 59–78 (anglický preklad pôvodnej nemeckej verzie).

Buccellati, Giorgio – Kelly-Buccellati, Marilyn 2004: „Der monumentale Palasthof von Tall Mozan/Urkesh und die stratigraphische Geschichte des *abi*“, in: *Mitteilungen der Deutschen Orient-Gesellschaft* 136, 13–39.

Buccellati, Giorgio – Kelly-Buccellati, Marilyn 2005: „Urkesh as a Hurrian Religious Center“, in: *Studi Micenei ed Egeo-Anatolici* 47, 27–59.

Buccellati, Giorgio – Kelly-Buccellati, Marilyn 2007: „Urkesh and the Question of the Hurrian Homeland“, in: *Bulletin of the Georgian National Academy of Sciences* 175/2, 141–150.

Buccellati, Giorgio – Kelly-Buccellati, Marilyn 2009: „The Great Temple Terrace at Urkesh and the Lions of Tish-atal“, in: David I. Owen – Gernot Wilhelm (eds.), *General Studies*

- and Excavations at Nuzi, 11/2: *In Honor of David I. Owen on the Occasion of His 65th Birthday, October 28, 2005* [Studies on the Civilization and Culture of Nuzi and the Hurrians, 18], Bethesda, Maryland, 33–69.
- Collins, Billie Jean 2002: „Necromancy, Fertility and the Dark Earth: The Use of Ritual Pits in Hittite Cult“, in: Paul Mirecki – Marvin Meyer (eds.), *Magic and Ritual in the Ancient World* [Religions of the Graeco-Roman World, 141], Leiden, 224–241.
- Collins, Billie Jean 2004: „A Channel to the Underworld in Syria“, in: *Near Eastern Archaeology* 67/1, 54–56.
- Collins, Billie Jean 2006: „Pigs at the Gate: Hittite Sacrifice in its Eastern Mediterranean Context“, in: *Journal of Ancient Near East* 6, 155–188.
- Frayne, Douglas R. 1997: *Ur III Period (2112–2004 BC)* [The Royal Inscriptions of Mesopotamia: Early Periods, 3/2], Toronto – Buffalo – London.
- Goetze, Albrecht 1969: „Hittite Rituals, Incantations, and Description of Festivals“, in: James B. Pritchard (ed.), *Ancient Near Eastern Text Relating to the Old Testament*. Third Edition with Supplement. Princeton, New Jersey, 346–361.
- Hoffner, Harry A., Jr. 1967: „Second Millennium Antecedents to the Hebrew *’ôb*“, in: *Journal of Biblical Literature* 86/4, 385–401.
- Hoffner, Harry A., Jr. 1998a: *Hittite Myths*. Second Edition. Atlanta.
- Hoffner, Harry A., Jr. 1998b: „Hurrian Civilization from a Hittite Perspective“, in: Giorgio Buccellati – Marilyn Kelly-Buccellati (eds.), *Urkesh and the Hurrians: Studies in Honor of Lloyd Cotsen* [Urkesh/Mozan Studies, 3. Bibliotheca Mesopotamica, 26], Malibu, 167–200.
- Kelly-Buccellati, Marilyn 2002: „Ein Hurritischer Gang in die Unterwelt“, in: *Mitteilungen der Deutschen Orient-Gesellschaft* 134, 131–148.
- Kelly-Buccellati, Marilyn 2005: „Introduction to the Archaeo-zoology of the *ābī*“, in: *Studi Micenei ed Egeo-Anatolici* 46, 61–66.
- Lawler, Andrew 2008: „Who were the Hurrians?“, in: *Archaeology* 61/4, 46–52.
- Puhvel, Jaan 1984: *Hittite Etymological Dictionary*, 1: *Words beginning with A*, 2: *Words Beginning with E and I* [Trends in Linguistics. Documentation, 1], Berlin.
- Salvini, Mirjo 1998: „The Earliest Evidences of the Hurrians Before the Formation of the Reign of Mittanni“, in: Giorgio Buccellati – Marilyn Kelly-Buccellati (eds.), *Urkesh and the Hurrians: Studies in Honor of Lloyd Cotsen* [Urkesh/Mozan Studies, 3. Bibliotheca Mesopotamica, 26], Malibu, 99–115.
- Sedláček, Tibor 2011: „Uranicko-čhtonický antagonizmus v cykle o Kumarbim“, in: *Axis Mundi* 6/1, 23–33.
- Schmidt, Brian B. 1994: *Israel's Beneficent Dead: Ancestor Cult and Necromancy in Ancient Israelite Religion and Tradition* [Forschungen zum Alten Testament, 11], Tübingen.
- Wilhelm, Gernot 1989: *The Hurrians*, Warminster.
- Wilhelm, Gernot 1998: „Die Inschrift des Išatal von Urkeš“, in: Giorgio Buccellati – Marilyn Kelly-Buccellati (eds.), *Urkesh and the Hurrians: Studies in Honor of Lloyd Cotsen* [Urkesh/Mozan Studies, 3. Bibliotheca Mesopotamica, 26], Malibu, 117–143.